

KİTAPİYAT

Smith, Colin L., *The Embassy of Sir William White at Constantinople, 1885-1891* (= *Sir William White'in İstanbul Elçiliği, 1885-1891*); Oxford Historical Series; Oxford University Press Londra, 1957; XII+183 s.; 25 şilin.

Memleketimizde aydın çevreler Osmanlı İmparatorluğunun son yarım asırlık tarihine yakın bir ilgi gösterdiği halde, Türk tarihçileri bu devri lâyıkıyla aydınlatacak eserler ortaya koymamışlardır. Şimdiye kadar yapılan ilmi neşriyat, çoğu Avrupa kaynaklarından derlenmiş kitap ve makaleler yanında, vesika külliyyatları yayımından ibaret kalmıştır. Bu vâkıanın sebepleri başında, hiç şüphesiz, en son çağlar tarihi araştırmalarının güçlüğü gelir. Çeşitli batı dillerinde neşriyat bolluğu araştırmacıyı ürkütmekte, bunlardan sarfınazar edilmesi ise meselelerin çözümlenmesini mümkün kılmamaktadır. Ayrıca, yerli Arşiv malzemesinin henüz herkesin istifadesine sunulmuş bulunmaması, orijinal incelemelere girişilmesini önlemektedir. Bir de, Abdülhamid II. sultanatı ve Meşrutiyet yıllarının Türkiyede hâlâ tarihsal mal olmuş bir devir sayılmaması, bahis konusu devri objektif bir metotla işlemekten tarihçilerimizi alakoyduğu ileri sürülebilir.

Bu gibi engellerin tesiri dışında bulunan Batılı ilim adamları XIX. yüzyıl ikinci yarısından sonraki çağ üzerine sayısız araştırmalar yapmışlardır. Batı ilim âleminde yayımlanan eserlerde, Ya-

kın Doğu meselelerine Avrupa tarihiyle ilgisi nisbetinde yer verilir ve bunlar Avrupa görüşüne göre manalandırılır. Doğrudan doğruya Osmanlı İmparatorluğunun siyasi problemlerini inceleyen monografilerde bile bu hususlar görülür. Son çağ tarihçilerinin umumiyetle müsteşrik olmamaları, türkçe kaynaklardan faydalanmalarına imkân vermez ve dolayısıyla, yazdıkları eserler eksik kalır.

Sir William White'in İstanbul elçiliği konusunda Colin L. Smith tarafından hazırlanan kitap bu mütalâaların doğruluğunu isbat etmektedir. Eser bir önsözden sonra, altı bölümü, geniş bir bibliyografya ve bir indeksi havidedir. Metin dışında da iki küçük harita ve bir kaç vesika sureti eklenmiş bulunmaktadır.

Müellif kitabında bir giriş kısmı ayırmağa lüzum görmemiştir. Fakat, ilk iki bölüm giriş mahiyetindedir; müteakip bölümler ise esas konuya tahsis olunmuştur. Birinci bölümde White'in hayatı ve Yakın Doğu siyasi meseleleriyle temasa gelişi açıklanıyor. Konsolosluktan diplomatik karyere geçmeği başaran ilk İngiliz elçisi White, 1885 de atandığı İstanbul büyükelçiliği maslahatgüzarlığında, Şarkî Rumeli meselesinin birinci safhasının halli vazifesiyse karşılaştı. Rusya'nın İstanbul boğazını ele geçirmesini önleyici tedbir olarak, Şarkî Rumeli eyaletinin Bulgaristan prensliğiyle birleşmesini Üç İmparatorlar ittifakına karşı savunan White, meslek hayatının en parlak zaferini «Elçiler konferansı»nda kazandı ve Bulgar

prensini Şarkî Rumeli eyaleti vâilîliğine tayin eden anlaşmayı 5 Nisan 1883 tarihinde imzaladı.

Müellif, ikinci bölümde, White'in aslı vazifesi olan Bükreş orta elçiliğine döndükten sonra, büyük elçi Thornton'un İstanbul'da İngiliz menfaatlerini hakkiyle koruyamayışını anlatmaktadır. Neticede White, 1886 Ekiminde, İngiltere büyük elçisi olarak İstanbul'a dönmüştür.

Üçüncü ve dördüncü bölümler kitabın ana bahislerini teşkil eder. Akdeniz bölgesinde statu quo'nun muhafazası için İngiltere, Avusturya-Macaristan ve İtalya hükümetlerinin 1887 Şubat ve Martında Birinci Akdeniz Anlaşmasını meydana getirilmesinden sonra, aynı hükümetlerin Osmanlı imparatorluğunun bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü devam ettirmek hususunda, 1887 Aralık ayında İkinci Akdeniz anlaşmasını imzalamaları, Avrupa siyasi tarihi çerçevesinde incelenmektedir. Müellif, Rus çarlığı ile Almanya ve Avusturya-Macaristan imparatorları arasında 1831 den beri yürürlükte olan Üç İmparatorlar ittifakının böylece sona erdiğini ve İngiltere'nin, Bismarck tarafından kurulup yaşatılan ittifakı bu şekilde yıkmayı başardığını belirtir. Şarkî Rumeli meselesinin son safhasında ve Mısırın Osmanlı imparatorluğuna iadesi için İngiliz murahhası Drumond Wolff'un Babilîli ile yaptığı görüşmelerde White'in çalışmalarına, eserde ancak Akdeniz anlaşmalarına bağlanabildiği kadar dokunulmuştur.

Beşinci bölümde Bağdad Demiryolu İmtiyazı meselesi ele alınıyor. İngiliz büyük elçisi Anadolu'da inşa edilecek bir demiryolu hattıyla, Doğu'dan bir Rus tataruzuna karşı, Boğazların müdafiasını düşünüyordu. Böyle muazzam bir teşebbüsü icraya İngiliz sermayesi yetmiyinceğinden, White Alman iktisadî işbirliğini sağlamağa çalıştı. Bu maksatla, Alman Kaulla grubu ile gizlice anlaşmış bulu-

nan İngiliz iş adamı Caillard'ı destekledi. Kaulla grubu Haydarpaşa-İzmid hattını Ankara'ya kadar uzatma imtiyazı peşinde koşuyordu. Neticede, 23 Eylül 1888 tarihli İrade-i hümayun istenilen imtiyazı bahşetti. Fakat, Caillard bu işte atlatılmış ve 1889 yılı başlarında kurulan Anadolu Demiryolu Şirketinde İngiliz sermayedarlara mahdut hisse tanımıştır.

Nihayet, altıncı bölüm White'in İstanbul elçiliğinin son yıllarını kaplar. İngiltere Hariciye Nazırı Salisbury, Yakın Doğu'da güdülecek siyaset hakkında, İstanbul'daki büyük elçi ile gittikçe fikir ihtilâfına düşmektedir. Büyük elçi Britanya imparatorluğunun emniyeti bakımından Boğazların korunmasını elzem gördüğü halde, Hariciye Nazırı Mısırın elde tutulmasını yeter tedbir saymağa başlamıştır. Mamefih, White İstanbul'daki vazifesinden geri alınmamıştır. Müellif bunun sebebini, 1888 den itibaren Yakın Doğunun, Devletlerarası politikada ağırlık merkezi olmaktan çıkmış bulunmasına atfetmektedir. Sonunda White, izni ile İngiltereye gitmek üzere, İstanbul'dan ayrıldıktan dört gün sonra, 28 Aralık 1891 de Berlin'de ölmüştür.

İngiliz arşiv vesikaları ve Batı dillerinde yayımlanmış eserlere dayanılarak yazılan bu kitap hem Avrupa siyasi tarihi hem de Osmanlı tarihi bakımından değerlidir. 1883 den 1891 e kadar devam eden altı yıl zarfında Büyük Devletler arasındaki ittifaklar sık sık değiştiğinden, devrin anlaşılması hakikaten güçtür. Buna rağmen, Avrupa hükümetlerinin dış politikaları eserde oldukça belirli bir tarzda ortaya konmuştur. Fransayı Avrupa kıtasında müttefiksiz bırakmak gayesini güden Bismarck'ın iki cephe siyaseti bütün incelikleriyle aydınlatılmıştır.

Diğer taraftan, Osmanlı imparatorluğu ile ilgili davaların Avrupa ve hatta Dünya siyasi meselelerine ne derece

yakından bağlı bulunduğu, bu eserde müşahade olunuyor. İmparatorluk toprakları üzerinde Büyük Devletlerin iktisadî nüfuz yarışmasını aksettiren Bağdad demiryolu imtiyazı hakkındaki tafsilât, Türk tarihçileri için, her halde pek enteresandır. Sultan Abdülhamid II. in şahsiyeti ve takib ettiği siyasete dair kitapta verilen bilgiler de dikkate değer. Padişah, yabancı şirketlerin Osmanlı ülkesinde yatırımlar yapmasından hoşlanmıyordu. Nitekim, ilk Avrupa ekspresinin 12 Ağustos 1888 günü İstanbul'a va-

rişını Türkler merasimsiz karşılamışlardır (s. 116). Abdülhamid II. Sadriâzam Kâmil Paşa'yı 1891 yılında azlederken de, Bismarck'ın 1890 Martında iktidardan düşürülüşünü örnek almıştır (s. 148).

Neticce olarak Abdülhamid II. saltanatı ortalarında Osmanlı imparatorluğunun Avrupa devletleriyle olan münasebetleri, Colin L. Smith'in eserinde değerle incelendiği ve Türkiye'nin en son çağlar tarihi yazıldığı zaman, bu esere başvurılmaktan vazgeçilemeyeceği tereddütsüz söylenebilir.

Ercümend Kuran

Neşir heyeti :

M. Cavid Baysun — Cemal Tukin — Afif Erzen
M. Münir Aktepe